

torisové, ktorá komparatisticky, v česko-slovenském kontextu zkoumá vývoj v chápání vyjadřovacích prostředků divadla – snad k tomu přispěl i materiál tohoto syntetického druhu umění. Pragmatický záměr nejlépe naplňují ty studie, které se týkají triviality a populárních a zmíněných syntetických či synkretických útvarů. Juraj Malíček studuje videohru jako prostředek populární kultury, Anna Zelenková comics, Renáta Beličová postmoderní hudbu s důrazem na posluchačskou recepci.

Svazek uzavírá Lubomír Plesník (Poznámky k literatuře predmetu) zásadní úvahou, která se stala součástí jeho knihy, již jsme se podrobněji zabývali jinde, ale také v úvodní části této recenze.

Sborník jako celek znovu potvrdil přínosy „nitranského myšlení o literatuře a umění“, nosnost směřování této školy, současně však také obtížnost dostat vždy metodologickým záměrům: rozevírající se nůžky mezi teorií a kritickou a interpretační praxí však byly vždy kouzlem, magií humanitních věd a není na škodu, když ještě nějakou dobu zůstanou. Rédeyův výbor, stejně jako přítomný sborník přináší nové, provokující pohledy a vyzývají k diskusi; ta ostatně byla do jisté míry také smyslem těchto řádků.

Ivo Pospíšil

Petrů, Eduard: ÚVOD DO STUDIA LITERÁRNÍ VĚDY. Olomouc, Rubico 2000. 187 s.

Publikáciu E. Petru Úvod do studia literární vědy možno zaradiť medzi práce, ktoré sa v poslednom desaťročí snažia uchopiť či určitým spôsobom usporiadať o nové podnety sa rozrastajúci literárnoteoretický aparát do podoby prehľadného „penza“, ktorý má slúžiť najmä pre potreby školskej praxe. Zhodou okolností rok po vydaní tejto práce (Olomouc 2000) vyšiel obsiahlejší koncipovaný opus D. Hod-

rovej a kol. ...na okraji chaosu.. (Torst 2001), ktorý má podľa V. Svatoňa podobné ambície – chce byť predovšetkým zhrňujúcim syntetickým a encyklopedickým dielom. Obe práce zároveň svojím spôsobom reprezentujú písanie o literatúre, ktoré je charakteristické pre súčasný český literárny kontext. Na strane jednej je to pohľad na literárny text z perspektívy uprednostňovania chaotických a dynamických charakteristík, pričom do popredia sa kladú momenty otvorenosti, náhodnosti, neusporiadanosti, nehotovosti, nezavŕšenosti, neurčitosti, fragmentárnosti, torzovitosti, amorfnosti, intertextovosti, antiutilitárnosti, pluralitnosti atď. Táto koncepcia začleňuje do priestoru literárnych textov väčší okruh textov, rozširuje pojem diela, stiera hranice medzi tým, čo je a čo nie je umelecké, pričom text chápe viac ako mapu s bielymi miestami, než ako priestor, ktorý možno prostredníctvom normatívnej poetiky uchopiť v jeho totalite.

Na druhom protifaľhom póle sa nachádza tradičná pozitivistická koncepcia, ktorá spočíva v skúmaní charakteristických znakov a zákonitostí umeleckej slovesnej tvorby, pričom okruh literárnoteoretických výskumov člení buď chronologicky v zmysle vývinových zákonitostí (striedanie literárnych škôl, metód), alebo aplikuje výsledky pomocných vedeckých disciplín na oblasť literárnej vedy (psychológia, sociológia, historiografia). Cieľom pozitivistického prístupu bude snaha exaktne definovať terminologický aparát, presne rozčleniť jednotlivé zložky literárneho procesu, pričom pri skúmaní uprednostňuje viac diachrónnu perspektívu. Pod označením pozitivistický prístup sa pritom nechápe len jeho užšie vymedzenie (filozofický Comtov pozitivismus), ale tiež snaha exaktnejšie definovať terminologický aparát literárnej vedy. Obe koncepcie (v prípade, že nie sú chápané striktne metodicky) sa môžu navzájom dopĺňať, a preto nemusíme o nich uvažovať ako o striedaní starého a prekonaného modelu iným novým a dokonalejším modelom, pretože práve takýto pohľad by bol

opäť označený za jednoznačne pozitivistický. Obidva prístupy sa zároveň opierajú o tradíciu štrukturalisticky orientovaných literárnych teoretikov (Mukařovský, Lotman, Ingarden, Voďička, Červenka, Levý, Jankovič), ako aj o teoretikov formálnej metódy (Šklovskij, Tomaševskij). Kým však tradičná pozitivistická koncepcia chápe štruktúru skôr ako exaktný, statický, vnútorne rozčlenený a uzavretý model, druhá koncepcia sa viac odvoláva na nedotvorený, dynamický a otvorený charakter štruktúry.

K tradícii exaktného uvažovania o literatúre sa vo svojej práci prihlasuje aj E. Petru, keď v úvode hovorí: „(...) od počátku svých výkladů nezastírám přesvědčení, že literární věda má smysl jen tehdy, je-li metodologicky založena na exaktních postupech a směřuje k exaktním výsledkům.“ (s. 11) Týmto názorom autor nadväzuje na diskusie, ktoré sa viedli v literárnoteoretickom diskurze šesťdesiatych rokov. V tejto súvislosti možno napríklad spomenúť prácu J. Levého pod názvom *Bude literární věda exaktní vědou* (1971), alebo zborník prác *Struktura a smysl literárního díla* (1966). V slovenskom literárnom kontexte sa problematika exaktného chápania literárnej vedy objavuje napríklad v prácach J. Sabola, F. Štrausa, O. Čepana, F. Miku a M. Šútovca.

Literárnoteoretická koncepcia E. Petru však nemá charakter nekritického osvojovania si filozofických východísk pozitívizmu, najmä jeho descendenčných teórií, takúto predstavu pozitívizmu autor naopak odmieta. V kapitole *Co je literární věda* hovorí: „Velmi častý je výklad literární vědy, který má své základy v pozitivizmu a řeší otázku jejím ztotožněním nebo úzkým spojením s jinou vědní disciplinou, jejíž vědeckost není zpochybňována.“ (s. 18) Svoju pozitivistickú neortodoxnosť autor ilustruje prostredníctvom dialógu literárnej vedy s inými pomocnými vedeckými disciplínami, pričom okrem tradične príbuzných disciplín, ako sú napríklad lingvistiká, história, psychológia a sociológia, sa sústreďuje aj na

vedecké odbory, ktoré sú v súvislosti s literárnovedeckým bádáním spochybňované a často veľmi ostro odmietané: „Jsou však vědní disciplíny, jejichž souvislost s literárněvědným bádáním je vždy znovu zpochybňována a často velmi ostře odmítána se zdůvodněním, že jejich využití složitost uměleckého díla nepřiměřeně schematizuje a tak pohled na literární tvorbu zjednodušuje. (...) Pokud ovšem připustíme, že je možno matematicky modelovat pro potřeby kvantové mechaniky submikroskopické jevy a způsob jejich chování, který je definován na základě principu neurčitosti, není opodstatněně odmítat modelování struktur literárního díla, jež jsou nepochybně poznatelné s využitím analytických postupů.“ (s. 32) Ako osobitne podnetnú možno vnímať snahu obohatiť literárnovedečný výskum o také vedecké odbory, ako sú teória informácie a systémov, a najmä o matematické disciplíny, konkrétne teóriu množín. Analogické myšlienkové iniciatívy môžeme pozorovať v diskurze humanitných vied druhej polovice 20. storočia u Lotmana, Lévi Straussa, Lema, Foucaulta, Deleuzeho, Petříčka, z domácich autorov treba spomenúť Čepana, Miku, Zajaca, Šútovca. Toto obohacovanie by sme si však nemali predstaviť ako nejakú mechanickú aplikáciu určitej metódy, ako to robil napríklad práve filozofický pozitívizmus – napr. rozličné biologické analógie, Darwinova descendenčná teória a pod. Môže sa totiž stať, že mechanická aplikácia terminologického aparátu z prírodných vied bude pôsobiť v humanitnej lektúre neprirodzene a krčovito. Na tento problém poukazuje už S. Lem v práci *Filozofia náhody*, keď hovorí, že scientizácia vedy o literatúre, ktorá chce za každú cenu urobiť z diela predmet „prísnej vedy“ – objektívnu a merateľnú vedeckú metódu, ústi do podoby kanonizovanej nomenklatúry s bohato členenými kategóriami, ktoré majú charakter axiologickej neutrálnosti: „Štrukturalistická analýza sémanticky bohatého románu zodpovedá viac-menej chemickej analýze polievky či torty. Zistia sa tak štruktúry

chemických väzieb, od ktorých v skutočnosti závisia chuťové kvality, ale chémia nedisponuje dostatočne účinnými prostriedkami na ďalšiu diferenciáciu.“ E. Petrů sa podarilo práve prostredníctvom teórie množín vytvoriť názorné modelové schémy, ktoré nie sú len axiologicky neutrálnymi schémami, ale sú organicky začlenené v priestore jeho literárno-vedného uvažovania, napr. text tu predstavuje určitý interpretačný priestor, pričom jednotlivé čitateľské zážitky predstavujú množinu interpretačných polí. Jednotlivé polia autor pritom nechápe ako izolované systémy, ale ako otvorené a dynamické štruktúry.

S pojmom množiny sa stretne už v druhej kapitole pod názvom Co je literatura. Autor v tejto kapitole prezentuje viacero pohľadov – od širšieho až po užšie chápanie pojmu literatúra. Pod tento pojem môžeme teda zahrnúť súbor textov chápaných ako množinu informácií, ktoré sú fixované písmom, až po všetky prejavy vyjadriteľné slovami, ako napr. ústna slovesnosť. Niektoré slovníky, encyklopédie a autori pritom nerozlišujú medzi literárnymi druhmi a žánrami a pod literatúrou si predstavujú rovnako beletristické dielo ako napr. právny dokument. Pri definovaní tohto mnohoznačného a neurčitého pojmu vychádza Petrů z troch funkcií, ktoré sú charakteristické pre každý literárny prejav, a to z funkcie informatívnej (schopnosť literárneho diela poskytnúť určitý okruh sémantických informácií), formatívnej (vplyv literárneho diela na formovanie postojov vnímateľa) a estetickéj (estetický zážitok). Estetická miera je pritom závislá na stupni usporiadanosti diela, na jej schopnosti vyjadriť skutočnosť pokiaľ možno v celej jej zložitosti. Od takto definovaného pojmu literatúry sa odvíjajú možnosti vedeckého skúmania literárneho diela a literárneho procesu.

V kapitole Organizace literárního procesu autor vychádza z predstavy literatúry ako dynamicky prebiehajúceho procesu. Zároveň odmieta koncepciu literárneho pohybu chápa-

ného ako vývoj, ktorý úzko súvisí s pozitivistickou filozofiou – v oblasti literárnej tvorby predstava o stále dokonalejšej literatúre neplatí. V súvislosti s literárnym procesom Petrů uvažuje o troch koncepciách periodizácie – 1. periodizácia pragmatická, ktorá systematicky utriedňuje veľké množstvo neprehľadného materiálu, 2. vlastná periodizácia, ktorá vychádza z predpokladu, že literatúra predstavuje dynamický systém, pričom vo vnútri tohto systému je treba odhaliť systémové väzby a na tomto diachrónnom základe určiť existenciu periód, 3. variantom je variant simultánný, kde okrem diachrónnych väzieb existujú aj väzby synchronne. Literárny proces je teda určovaný tak väzbami vo vnútri množiny literárnych javov, ako aj ich väzbami k okoliu systému literatúry, t. j. k mimoliterárnym množinám. Súčasne pri väčších časových úsekoch literárneho procesu (smery, prúdy) môžeme pozorovať tri etapy – etapu genézy, etapu realizácie a etapu manierizmu: „Etapou geneze rozumíme obdobie, kedy sa formuje určitý nový pohľad na literárni hodnoty a na funkciu literatury, etapu realizace je pak plně rozvinutí nového pojetí literatury, etapu manýrismu se stává to období, kdy jsou sice stále dodržovány všechny základní rysy preferovaného modelu literárního díla, ale pozvolna se vytrácí jejich hlubší smysl a stávají se v některých případech pouhým ornamentem.“ (s. 50) Súčasťou kapitoly Organizace literárního procesu je aj diachróna perspektíva, ktorú autor aplikuje pri diferencovaní literatúry na jednotlivé literárne periódy, periodizačné medzníky, prúdy a smery. Zároveň sa neuspokojuje s mechanickým a zjednodušeným školským výkladom, ktorý vysvetľuje nový literárny smer ako negáciu predchádzajúceho. Osobitú pozornosť si preto zaslúži záver tejto kapitoly, kde autor opäť prostredníctvom množín modeluje priestor literárneho a mimoliterárneho systému tvoreného axiologickým systémom a subsystémom literárnych hodnôt. Tento model je príkladom synchronného prístupu, kde prichádza k obojstrannej komuni-

kácii medzi systémom a subsystémom. Záver kapitoly sa však už nesie skôr v pozitivistickom duchu: „ (...) literárni proces, i když se realizuje prostřednictvím diferencovaných literárních proudů a směrů, má kontinuální charakter...“ (s. 70) Na tomto mieste by sa však mohli uviesť príklady, ktoré skôr svedčia o opaku – ako sú momenty diskontinuity, ruptúrnosti a náhodnosti, spoluutvárajúce dynamiku literárneho procesu.

Kapitola Organizace literárního díla je venovaná literárnym druhom a žánrom. Autorovo delenie na druhy a žánre chce byť predovšetkým prehľadné a logicky usporiadané, autor sa zbytočne nepúšťa do prílišného teoretizovania, ktoré problematiku druhovej a žánrovej diferenciacie často zahmlieva. Môžeme to pozorovať v prácach niektorých súčasných

literárnych teoretikov, kde sa stretávame skôr so snahou hovoriť o rôznych podobách žánrového eklekticismu, hybridizácie a žánrových fúzií než o žánrovej diferenciacii.

Zvyšné kapitoly (Znakový systém literárního díla, Versologie, Textologie, Teorie překlada, Literárněvědná dokumentace) majú viac obligatórny než „problémový“ charakter, pričom dotvárajú vo forme stručného prehľadu celkový rámec prezentovanej publikácie, ktorá má slúžiť predovšetkým ako didaktický materiál pre školskú prax. V tomto zmysle je práca E. Petrů dobrým príkladom, ako možno na strane jednej uspokojiť dopyt po podobne zameraných publikáciách a na strane druhej tiež obohatiť literárnoteoretické uvažovanie o nové podnety.

Pavel Matejovič